

ISSN 1392-0391

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

5

Simonas Daukantas

Vilnius

VILTIS

1993

UDK 947. 45: 929 Daukantas
Li-191

Redakcinė kolegija:

Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

Sudarytojai:

Giedrius Subačius
Egidijus Aleksandravičius
Egidijus Motieka
Rimantas Miknys

Recenzavo

hab. dr. *Vytautas Vanagas*

Leidinį parengti talkino

Raimundas Lopata
Vladas Sirutavičius

TURINYS

PRATARMĖ	5
I. STRAIPSNIAI. STUDIJS	7
<i>Elmantas Meilus</i> APIE DAUKANTŲ GIMINĘ	8
<i>Roma Bončkutė</i> PIRMOJI LIETUVIŠKA ISTORIJA: DU SIMONO DAUKANTO "DARBŲ" RANKRAŠČIAI	50
<i>Giedrius Subačius</i> SIMONO DAUKANTO POŽIŪRIS Į BENDRINĘ KALBĄ	63
<i>Saulius Pivoras</i> "VARGO PELĖ": LIETUVOS NACIONALINĖS ISTORIOGRAFIJOS PRADININKAS SIMONAS DAUKANTAS	69
<i>Vytautas Berenis</i> SIMONO DAUKANTO IR JUOZO JAROŠEVIČIAUS ISTORINĖS LIETUVOS SAMPRATA	90
<i>Zigmantas Kiaupa</i> SIMONO DAUKANTO PARENGTI LIETUVOS METRIKOS MEDŽIAGOS RINKINIAI	104
<i>Egidijus Aleksandravičius</i> SIMONO DAUKANTO KNYGŲ LEIDĖJAS KSAVERAS KANAPACKIS	118
<i>Kazys Grigas</i> BELETRISTINIO IR MOKSLINIO STILIAUS PRADAI SIMONO DAUKANTO "BŪDE"	133
<u><i>Vytautas Jurgutis</i></u> SIMONO DAUKANTO "DAINĖS ŽEMAIČIŲ"	142

II. RECENZIJOS	159
<i>Giedrius Subačius</i> KNYGA DAUKANTO BIČIULIAMS (EGIDIJUS ALEKSANDRAVIČIUS. PRIEŠ AUŠRĄ: JAUNIEJI DAUKANTO BIČIULIAI. – VILNIUS: ŽALTVYKSLĖ, 1990. 190 P.)	160
III. PUBLIKACIJOS	168
SIMONO DAUKANTO RAŠYTI PRAŠYMAI <i>Parengė Vytautas Merkys</i>	169
IŠ TRIJŲ SIMONO DAUKANTO UŽRAŠŲ KNYGŲ <i>Parengė Roma Bončkutė</i>	195
SIMONO DAUKANTO ŽEMAIČIŲ PRIVILEGIJŲ RINKINIO PRATARMĖ <i>Parengė Zigmantas Kiaupa</i>	207
SIMONO DAUKANTO 1842 M. RUGSĖJO 9 D. LAIŠKO TEODORUI NARBUTUI PRIEDAI <i>Parengė Zigmantas Kiaupa</i>	226
<i>Saulius Žukas</i> PIRMASIS DOKUMENTŲ RINKINYS APIE SIMONĄ DAUKANTĄ "MEDEGA S. DAUKANTO BIJOGRAFIJAI" (1898 M.)	246
STRESZCZENIE	387
SUMMARY	394
ZUSAMMENFASSUNG	401
PENKTOJO TOMO AUTORIAI	409
ASMENŲ RODYKLĖ	411
VIETŲ RODYKLĖ	420

Studia z historii odrodzenia litewskiego

T. 5: Simonas Daukantas (Szymon Dowkont)

Streszczenie

I. ARTYKUŁY. STUDIA

Elmantas Meilus

O RODZIE DAUKANTASÓW

W oparciu o nowe materiały archiwalne oraz monografię Vytautasa Merkysa (Simonas Daukantas, Vilnius, 1991) podejmuje się w artykule próbę wyjaśnienia, czy ród, z którego wywodził się litewski historyk i krzewiciel oświaty, Simonas Daukantas, był rodem szlacheckim czy chłopskim.

Rozdział pierwszy poświęcony jest omówieniu wersji o pochodzeniu chłopskim, której podstawę stanowią przede wszystkim inwentarze z XVII i XVIII w. oraz księgi metryk chrztów, śmierci i ślubów kościoła w Lenkimai z XVIII i pocz. XIX w.

W rozdziale drugim rozpatruje się wersję o pochodzeniu szlacheckim, opierając się głównie na XVI–XVIII-wiecznych aktach spraw zawartych w księgach sądowych Księstwa Żmudzkiego i innych oryginalnych dokumentach.

W rozdziale trzecim sprzeczności ujawnione w dwóch poprzednich rozdziałach poddaje się analizie, przede wszystkim w oparciu o dokument z 1820 r., potwierdzający szlachectwo rodu Daukantasów. Jednakże nie wyciąga się wniosków końcowych.

Jako dodatek do artykułu publikuje się w języku oryginału (polskim) dokument z 1820 r. potwierdzający szlachectwo rodu Daukantasów, cztery tablice genealogiczne oraz jedną tablicę, na której zaznaczeni zostali wszyscy przedstawiciele rodu Daukantasów, wspomniani w księgach inwentarzowych hrabstwa skuodaskiego XVII–XVIII w.

Roma Bončkutė

PIERWSZA HISTORIA LITEWSKA: DWA ODPISY “DARBAI” – “CZYNY” SIMONASA DAUKANTASA

W artykule przedstawia się rezultaty tekstologicznych badań nad odpisami “Czynów” S. Daukantas. Na ich podstawie zostaje uściślone pochodzenie dwóch odpisów tej historii oraz czas ich sporządzenia. Dochodzi się do wniosku, że pod względem językowym odpis późniejszy mniej się różni od oryginału, lecz pełniejszym i pewniejszym jest odpis wcześniejszy.

Giedrius Subačius

POGLĄDY SIMONASA DAUKANTASA NA LITEWSKI JĘZYK LITERACKI

S. Daukantas miał zamiar formować litewski język literacki zarówno na podstawie dialektu żmudzkiego, jak i augsztockiego, czyli uzgadniać oba dialekty; lecz nie zawsze wiedział, jak praktycznie to zrealizować.

Saulius Pivoras

CZŁOWIEK MRÓWCZEJ PRACY SIMONAS DAUKANTAS – PIONIER NARODOWEJ HISTORIOGRAFII LITEWSKIEJ

W artykule zostaje poruszona kwestia, iż dotychczas twórczość S. Daukantas nie była należycie badana pod kątem historiograficznej koncepcji i problematyki. Po przeanalizowaniu przyczyn takiej sytuacji oraz poglądów zakorzenionych w świadomości historycznej społeczeństwa podkreśla się, że tzw. “historiografia romantyzmu” do obecnego czasu nie była traktowana poważnie. Osobowością S. Daukantas oraz jego twórczością zajmowali się językoznawcy, literaturoznawcy i badacze społeczno-politycznej historii XIX w. Ci ostatni jednak nie mogli odpowiednio ocenić tzw. “romantycznego historyzmu” i zasług Daukantas w dziedzinie historiografii. Wspomina się, iż Daukantas czasem istotnie zmieniał swe oceny faktów historycznych (rola Mindaugasa /Mendoga/ w utworzeniu państwa litewskiego), a także sugeruje się potrzebę przeprowadzenia szerszych i bardziej starannych badań, porównania prac S. Daukantas z ówczesną historiografią innych krajów. Nie ma wątpliwości, że Daukantas rzeczywiście był pierwszym twórcą narodowej historii.

*Vytautas Berenis*POJĘCIE HISTORYCZNEJ LITWY WEDŁUG SIMONASA DAUKANTASA
I JÓZEFA JAROSZEWICZA

Dzieła historyczne S. Daukantasa i J. Jaroszewicza nie należały do książek popularnych, powszechnie czytanych na Litwie w I poł. XIX w.; jednakże koncepcje tych historyków miały wpływ na późniejszą świadomość historyczną społeczeństwa. S. Daukantas w swej pracy "Oblicze dawnych Litwinów z wyżyn i ze Żmudzi" i J. Jaroszewicza w "Obrazie Litwy pod kątem jej cywilizacji od najdawniejszych czasów do końca XVIII w." pierwsi podjęli próbę całościowego ujęcia historii kultury Litwy, wprowadzając pojęcia "kultury" i "cywilizacji". U S. Daukantasa obiektem kulturowym jest autentyczność etnograficzna litewskiej spuścizny ludowej. Według J. Jaroszewicza pojęcie litewskiej cywilizacji obejmuje społeczeństwo Litwy pogańskiej, osiągnięcia kulturalne mieszkańców Wielkiego Księstwa Litewskiego różnych narodowości i ich wzajemne oddziaływanie. Historycy ci, różniąc się w ocenie chrztu Litwy, szerzenia się kultury polskiej w Wlk. Ks. Lit., w rozumieniu pojęć "Litwin" i "litewska kultura", wyciągnęli całkowicie odmienne wnioski. S. Daukantas przyczynę upadku państwa i narodu litewskiego upatrywał w unii polsko-litewskiej, w rozszerzaniu się wpływu polskiej kultury. J. Jaroszewicz przyczynę rozwoju cywilizacji litewskiej opiera na zupełnie innych przesłankach i wnioskach: znaczny wpływ cywilizacji polskiej zdeterminował dynamiczny rozwój Litwy. Zatem w historycznych koncepcjach S. Daukantasa i J. Jaroszewicza odzwierciedliły się określone, wyznawane w I poł. XIX w. poglądy na spuściznę historyczną Litwy starożytnej i Wlk. Ks. Lit. O ile historyk żmudzki przeszłość oceniał z punktu widzenia tworzącej się wówczas ideologii narodowej, stosując kryteria podziału stanowego, językowego, a także już — etnicznego, o tyle w historiograficznych osądach J. Jaroszewicza przejawiała się żywotna jeszcze wtedy etnopolityczna mentalność Wlk. Ks. Lit., która w okresie późniejszym przez litewską ideologię narodową uznawana była za "polską" i "unijną".

Zigmantas Kiaupa

ZBIORY MATERIAŁÓW METRYKI LITEWSKIEJ PRZYGOTOWANE
PRZEZ SIMONASA DAUKANTASA

Zainteresowanie S. Daukantasa źródłami historycznymi wyraziło się w jego pracy nad *Metryką Litewską (ML)*. W archiwum S. Daukantasa, przechowywanym w Instytucie Literatury Litewskiej, jest ponad 1000 kart wypisów z *ML*, które posłużyły do przygotowania 4 obszernych zbiorów. Dwa z nich przechowywane są w Bibliotece Naukowej im. W. Stefanika we Lwowie. Zawierają akta historii politycznej Wlk. Ks. Lit. z lat 1385–1635 r. W archiwum S. Daukantasa jest Zbiór przywilejów żmudzkich, należący niegdyś do J. Platera, oraz analogiczny zbiór przygotowany przez S. Daukantasa do druku. W petersburskiej bibliotece Rosyjskiej akademii nauk znajduje się przygotowany do opublikowania wariant zbioru akt z lat 1390–1715. W archiwum S. Daukantasa zachował się też zbiór przywilejów 1495–1792 r., wydanych miastom samorządowym, oraz przywilejów dla świeckich i kościelnych posiadaczy ziemskich na zakładanie miasteczek, organizowanie targów i jarmarków. Zbiory S. Daukantasa nie zostały opublikowane, ale zebrane przez siebie materiały udostępnił on historykom litewskim – T. Narbutowi, M. Valančiusowi (M. Wołonczewskiemu), S. Stanevičiusowi, M. Balińskiemu, A. Muchlińskiemu. Badania nad *ML*, prowadzone przez S. Daukantasa oraz jego dążenie do rozpowszechnienia materiałów historycznych łączą tego historyka z romantyzmem i uwytłaczają jego zmysł krytyczny. To nie są prace popularyzatorskie, dla krzewienia oświaty, lecz przeznaczone dla historyków oraz wykształconych miłośników historii.

Egidijus Aleksandravičius

KSAYERAS KANAPACKIS – WYDAWCA KSIĄŻEK SIMONASA
DAUKANTASA

Ksaveras Kanapackis (1813– po 1866) wydał na swój koszt dwie opracowane przez S. Daukantasa książki: “*Pasakos Fedro*” – “*Bajki Phaedrusa*” i C. Neposa “*Gyvatos Didžiųjų Karvaidų senovės*” – “*De viris illustribus*” (obie w Petersburgu, 1846). Postać Kanapackisa, dotychczas tajemniczą, obecnie można już scharakteryzować dokładniej. To jeden ze współpracowników Daukantasa w Senacie. Najwięcej wiadomości o jego

śłużbie państwowej dostarczają nam akta Sądu Komercyjnego, zawierające kilka wytoczonych mu spraw (1843–1845) – z których wynikałoby, iż pieniądze na wydanie książek S. Daukantasa ten niezamożny urzędnik zdobył w niezupełnie legalny sposób.

Kazys Grigas

POCZĄTKI STYLU BELETRYSTYCZNEGO I NAUKOWEGO W “BŪDAS” – “OBLICZE” SIMONASA DAUKANTASA

W historii litewskiej kultury i literatury jeszcze niedostatecznie są doceniane zasługi S. Daukantasa jako twórcy litewskiej prozy historycznej. Stale napotykaną w jego dziełach historycznych opisy puszczy litewskich, tchnące potęgą obrazy bitew oraz opowiadania o dawnej kulturze narodu są zindywidualizowane, ekspresywne i sugestywne pod względem artystycznym. Większość z nich do dziś nie straciła swych walorów estetycznych i wychowawczych. Warto są tego, by opublikować je jako najcenniejsze przykłady literatury litewskiej XIX w., omawiać w szkołach, propagować w programach kształtowania kultury narodowej.

W artykule omawia się relację między obrazem beletrystycznym a opisem naukowym w “Obliczu” Daukantasa. Podejmuje się próbę przedstawienia obu tych tendencji, uwydatniających się wyraźnie, gdy Daukantas używa przysłów i różnych zwrotów frazeologicznych w poszczególnych epizodach “Oblicza” napisanych odmiennym stylem.

Vytautas Jurgutis

“DAINĖS ŽEMAIČIŲ” – “PIEŠNI ŽMUDZKIE” SIMONASA DAUKANTASA

S. Daukantas kontynuował zbieranie i publikowanie pieśni ludowych, rozpoczęte jeszcze przez Pilypasa Ruigysa w XVIII w. Wydawszy w 1846 r. “Pieśni żmudzkie”, zamierzał ogłaszać je w dalszym ciągu. Zachowały się rękopisy innych zbiorów pieśni, jakie zgromadził dzięki swoim pomocnikom. Mimo że w swych dziełach Daukantas unikał zapożyczeń językowych, to w pieśniach nierzadko je zostawiał ze względów artystycznych, czasem nawet zaznaczając to w przypisach. On pierwszy zaczął publikować także pieśni pochodzenia literackiego, w których zauważyć można więcej poprawek niż w ludowych. Czasem Daukantas redagował również budowę pieśni, z kilku wariantów tworząc jeden utwór.

II. RECENZJE

Giedrius Subačius

KSIĄŻKA DLA PRZYJACIÓŁ DAUKANTASA

Jest to recenzja książki Egidijusa Aleksandravičiуса “Prieš aušrą (Jaunieji Daukanto bičiuliai)” – “Przed zorzą (Młodzi przyjaciele Daukantasa)” – Vilnius : Žaltvykslė, 1990, 190 s. Książka stanowi studium o wieku XIX – wieku przełomowym, o przemianach kulturowych, funkcjonowaniu kultury. Bodźcem do jej napisania była geneza jedyne go znanego portretu Daukantasa. Prowadzi się poszukiwania szerzenia się idei Daukantasa, wiele uwagi poświęca się postaci Jonasa Zenkevičiуса – autora portretu Daukantasa. Niezwykły i sugestywny jest język tej książki.

III. PUBLIKACJE

PROŚBY PISANE PRZEZ SIMONASA DAUKANTASA

Przygotował Vytautas Merkys

Opublikowane tu zostały prośby pisane przez litewskiego historyka i krzewiciela oświaty, Simonasa Daukantasa (1793–1864): do władz Uniwersytetu Wileńskiego (1825 r.) o wydanie poświadczenia studiów na wydziale literatury i sztuk wyzwolonych; do Heroldii Rosyjskiego Senatu Rządzącego (1837–1845) o wydanie dokumentu potwierdzającego jego pochodzenie szlacheckie; do innego wydziału tegoż senatu – gdzie pracował – w sprawie uzyskania urlopu, rezygnacji z pełnionego urzędu z powodu choroby oraz przyznania emerytury (1850–1851). Oprócz wspomnianych próśb publikuje się także związaną z nimi korespondencję urzędową instytucji państwowych.

Z TRZECH NOTATNIKÓW SIMONASA DAUKANTASA

Przygotowała Roma Bončkutė

Niniejsza publikacja ma na celu przedstawienie trzech notatników S. Daukantasa. Znajdujące się w nich zapiski dostarczają wiadomości o jego zamiłowaniach, zamysłach, przygotowaniach do pracy twórczej. Ponieważ w spuściźnie S. Daukantasa, jaka przetrwała do naszych czasów, nie natrafiono na szkice czy plany jego pracy twórczej, notatniki kompensują

nieco ich brak i zaznajamiają nas z etapem wstępnym procesu twórczego. Poza tym na podstawie pisowni notatek w języku litewskim można uściślić czas napisania niektórych utworów.

PRZEDMOWA SIMONASA DAUKANTASA DO ZBIORU
PRZYWILEJÓW ŻMUDZKICH

Przygotował Zigmantas Kiaupa

Opublikowana tu Przedmowa do przygotowanego przez S. Daukantasa Zbioru przywilejów żmudzkich została napisana przez niego pomiędzy r. 1846–1855 w Petersburgu lub w Varniai. W Przedmowie S. Daukantas omawia zmiany sytuacji Żmudzi w Wlk. Ks. Lit. na przełomie XIV–XV w. oraz genezę przywilejów, znaczenie nazwy Żmudzi, objaśnia status niektórych socjalnych kategorii ludności oraz nazewnictwo żmudzkie.

PRZYCZYNEK DO LISTU SIMONASA DAUKANTASA DO TEODORA
NARBUTTA

z dn. 9 września 1842 r.

Przygotował Zigmantas Kiaupa

Publikuje się 3 teksty napisane przez S. Daukantasa do T. Narbutta. S. Daukantas rozpatruje w nich pochodzenie herbów szlachty litewskiej, informuje T. Narbutta, iż w archiwum Radziwiłłów znajduje się rejestr przywilejów Wlk. Ks. Lit. oraz opis archiwum Królestwa Polskiego z 1730 r., a także zwraca jego uwagę na najważniejsze dokumenty, cytuje je i omawia.

Saulius Žukas

PIERWSZY ZBIÓR DOKUMENTÓW O SIMONASIE DAUKANTASIE

Jest to przedruk wydanej w 1898 r. w USA książki “Medžiaga S. Daukanto biografijai” – “Materiały do biografii S. Daukantasa”, którą opracowali M. Davainis–Silvestraitis i A. Burba. Zawiera ona wspomnienia o S. Daukantasie, listy, inne materiały archiwalne oraz portret historyka stworzony na podstawie opowiadań świadków. Zamieszczone w książce materiały – fakty z życia codziennego, charakter kontaktów Daukantasa z najbliższymi i z ludźmi o zapatrywaniach podobnych do jego – pozwalają z różnych stron spojrzeć na życie postaci, która w historii litewskiej kultury stała się już legendą.